

Linnunlauluntie 7, 00530 Helsinki

Yhteyshenkilö: Emmi Jäkkö, toiminnanjohtaja

emmi.jakko@lukukeskus.fi

+358 50 563 8998

Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan sivistys- ja tiedejaosto

Aihe: HE 99/2025 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2026

Teema: Keskeiset painotukset ja kipupisteet – näkemyksenne OKM:n hallinnonalan osalta

Lukukeskuksen lausunto

Lukukeskus - Läscentrum kiittää mahdollisuudesta antaa lausuntonsa hallituksen esityksestä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2026.

Lukukeskus on lukemisen ja lukutaidon asiantuntija, jolla on ajantasainen yleiskuva lukutaidosta, sen haasteista ja toimintaympäristöstä. Lukukeskus on vuonna 1972 perustettu kolmannen sektorin toimija, joka toimii linkkinä julkisen ja yksityisen sektorin välillä. Lukukeskus on aktiivisesti mukana lukutaitoa ja lukemista edistävissä verkostoissa, sekä Suomessa että kansainvälisesti. Lukukeskus on ollut keskeinen toimija laadittaessa kansallista lukutaitostrategiaa ja sen toimenpide-ehdotuksia. Vastaamme hallitusohjelmaan kirjatusta Lukulahja lapselle -neuvolaohjelmasta.

Riittävä lukutaito on yhä digitaalisemmaksi muuttuvassa yhteiskunnassa keskeisimpiä perustaitoja. Lukutaito mahdollistaa jatkuvan oppimisen ja vähentää osaamiseroja. Lukutaito on demokraattisesti toimivan yhteiskunnan tae ja paras puolustus valeuutisia, vihapuhetta ja ääri-ilmiöiden nousua vastaan. Tulevina vuosina kansalaisten lukutaitoon kohdistuu aivan erityisiä vaatimuksia, kun tekoäly haastaa totutut käsityksemme tekstiympäristöjen luotettavuudesta ja logiikasta.

Yhteiskunta edellyttää kansalaisilta edistynyttä, syventynyttä ja kriittistä lukutaitoa. Lisäksi näppärät digitaidot ja keinot viestiä ovat edellytyksiä selviytyä arjessa ja nyky-yhteiskunnassa. Silti aikuisista enemmän kuin joka kymmenes ja nuorista joka viides jää tilastojen mukaan lukutaidon heikkoimmille tasoille. Työelämän ja opiskelun vaatimukseen riittävän lukutaidon saavuttaa suomalaisnuorista vain 56 prosenttia (PISA 2022). Siksi yhteiskunnassa tulisi kiinnittää erityistä huomiota lukemisen tasavertaisuuteen edellytyksiin ja kirjallisuuden saavutettavuuteen. Tätä on tuettava poliittisilla päätöksillä ja yhteiskunnan rakenteilla. Kaikilla tulee olla tasavertaiset oikeudet lukea ja oppia lukemaan.

Tutkitusti vaikuttavia panostuksia

Lukukeskus kiittää hallitusta Lukulahja lapselle -ohjelman vakiinnuttamisesta osana hallitusohjelmaa. Ohjelma on hyvä esimerkki koko ikäluokan tavoittavista toimista, joilla on aitoa vaikuttavuutta. Vakiinnutettu rahoitus mahdollistaa ohjelman kehittämisen ja toteuttamisen pitkäjänteisesti ja kestävästi.

Lukulahja lapselle -neuvolaohjelma on tehokas tapa tukea perheiden lukemista. Ohjelma on jo lyhyessä ajassa aiheuttanut suoria muutoksia perheiden lukutottumuksiin ja lisännyt tietoa lukemisen merkityksestä. Ohjelma on vaikuttanut erityisesti niihin perheisiin, joissa ei muuten luettaisi. Vaikuttavuusselvityksessä 63 % perheistä kertoo lukevansa aiempaa enemmän kirjakassin saatuaan. Myös neuvolan ammattilaiset ovat sitoutuneet ohjelmaan. Kirjakassit ovat jaossa kaikissa Suomen

kunnissa ja terveydenhoitajista 100 % uskoo ohjelman lisäävän lukemista ja 100 % haluaisi jakaa kasseja myös jatkossa.

Ohjelman vasta selvitettyt pitkäaikaisvaikutukset osoittavat varhaisen lukemaan innostamisen merkityksen: 3-4 -vuotiaiden vanhemmista 64 % ja yli 5-vuotiaiden vanhemmista yli puolet kokee, että vauvana saatu kirjakassi näkyy yhä lapsen lisääntyneenä kiinnostuksena kirjoja ja lukemista kohtaan. Näin ollen voidaan todeta vauvavuonna toteutettavan ohjelman vaikutusten kantavan aina esikoulun kynnykselle asti. Tämä on merkittävää, kun huomioidaan että vaille varhaisia lukukokemuksia jääneen lapsen koulutie alkaa tutkitusti vuoden takamatkalta lasten perustaitoja verrattaessa.

Järjestöjen tukeminen tuottaa moninkertaista tulosta pienillä panostuksilla

Lukukeskus on panostanut lukutaidon ja lukemisen edistämiseen etenkin niissä kohderyhmissä, jotka jäävät varhaiskasvatuksen ja koulujärjestelmän ulkopuolelle, kuten perheiden varhaislukemiseen neuvoloiden välityksellä ja nivelvaiheessa olevien nuorten lukutaitoon. Lukukeskus korostaakin kolmannen sektorin toimijoiden vahvaa ja asiantuntevaa roolia lukutaitotyössä. Järjestöillä on hanketyön ansiosta korvaamatonta tilannetietoa ruohonjuuritason tarpeista, toimista ja niiden vaikuttavuudesta. Lukutaitoa ja lukemista edistävien järjestöjen toimintaedellytysten mahdollistaminen ja vahvistaminen tuottaa moninkertaista tulosta pienillä panostuksilla. Järjestöt tuovat hanketyöllä ja yksityisen sektorin varainhankinnalla lukutaitotyöhön monikertaisen määrän resurssia saamiinsa avustuksiin nähden. Jotta tämä varainhankinta, oman työn kehittäminen ja sen vaikutusten seuraaminen on mahdollista, tarvitaan kuitenkin riittävä perusrahoitus toiminnan pitkäjänteisyyden ja vaikuttavuuden turvaamiseksi.

Talousarvion kipukohdat

Lukutaitoa voi vahvistaa vain lukemalla. Siksi tulisi kiinnittää erityistä huomiota lukemisen tasavertaisuuteen edellytyksiin. Lukeminen ja hyvä lukutaito tukevat kaikkea oppimista. Jo koulupolun aloittavien lasten osaamisessa näkyy, kuinka aktiivisesti lapselle on luettu ennen kouluvuotia. Heikkenevä lukutaito on uhka myös monen nuoren jatko-opinnoille, siksi lukemiseen tulisi löytää kokeilevia, ennakkoluulottomia ja yksilöllisiä keinoja.

Lukemisen kynnystä madaltavat mm. selkokirjallisuus sekä laadukas ja monipuolinen lasten- ja nuortenkirjallisuus. Samalla vähälevikkisen kirjallisuuden ostotuen poistamisen vaikutukset ovat jo nähtävissä pienten kirjastojen valikoimissa. Vähälevikkisen kirjallisuuden tuen poistamisen myötä lastenkirjojen, runoteosten ja selkokirjojen hankkiminen kirjastoihin vähenee ja näiden lukemista lisäävien ja monenlaisten lukijoiden lukutaitoa tukevien kirjojen saatavuus kärsii.

Lukukeskus pitää kirjan ALV-kannan 14 prosentin alentamista 13,5 prosenttiin oikeana suuntana. Se ei kuitenkaan kompensoi sitä negatiivista vaikutusta, jonka vuoden kirjojen ALV-kannan nostaminen 10 prosentista 14 prosenttiin aiheutti. Kirjan ALV-kannan nousu aiheutti haittaa liiketoiminnalle ja se yhä vaarantaa kansallisen lukutaitotyön ja lukemisen saavutettavuuden. Innostavien ja lukijaa puhuttelevien kirjasisältöjen olemassaolo on yksi tärkeimpiä lukutaitoon ja -intoon vaikuttavia asioita. Monipuolisen kirjallisuuden saatavuus vaikuttaa myös aikuisten lukemisaktiivisuuteen ja lukutaitoon.

Aikuisten lukutaidon tukeminen ja saavutettavat tukipalvelut ovat tehokas työllisyystoimi. Tarvitsemme laaja-alaisia, pitkäjänteisiä ja vaikuttavia toimia, joilla lisätään kaikenikäisten lukemista ja vahvistetaan lukutaitoa. Tämä edellyttää koko yhteiskunnan tasolla toimia sekä poliittisesti että asenteellisesti. Kirjallisuuden ja kulttuurin asemaa on puolustettava ja arvostettava.

Kansallinen lukutaitostrategia ei toteudu ilman yhteisiä toimenpiteitä

Lukukeskus on ollut aktiivisesti mukana kansallisen lukutaitostrategian laatimisessa ja lukutaito-ohjelman jalkauttamisessa. Pidämme tärkeänä lukutaito-ohjelman toimenpiteiden määrätietoista edistämistä ja toteuttamista sekä edelleen resurssien osoittamista lukutaito-ohjelmalle ja sen kanssa yhteistyössä toimiville järjestöille.

Ruotsissa lasten ja nuorten lukemisen on raportoitu lisääntyneen ensimmäistä kertaa kymmeneen vuoteen. Syyksi on nähty juuri valtakunnalliset ohjelmat ja panostukset sekä yhteiskunnan eri toimijat yhdistänyt Lukutaitoneuvosto, joka on toiminut vuodesta 2016. Suomessakin tarvitaan valtakunnallisia, laajoja kohderyhmiä saavuttavia toimenpiteitä, jotka ulottuvat yhteiskunnan eri sektoreille. Tällaisia ovat mm. kirjalahjaohjelmat, kuten Lukulahja lapselle tai kaikkien lasten saavutettavissa olevat kattavat koulukirjastot. Lukutaidon vahvistamiseksi ja lukemisen lisäämiseksi tarvitaan toimia, joiden vaikuttavuutta on mahdollista seurata ja joiden sisältöjä ja toimintamalleja ehditään kehittää.

Kansallisen lukutaitostrategian ja lukutaito-ohjelmaan kirjattujen toimien tueksi tarvitsemme yhteiskunnallista keskustelua ja laajaa ymmärrystä lukutaidon merkityksestä ja yksilöiden tai perheiden omista mahdollisuuksista vahvistaa lukutaitoaan. Tämä edellyttää aktiivista ja vaikuttavaa viestintää. Lisäksi olisi tärkeää koota yhteen tietoa koko laajan kentän toimenpiteistä, käynnissä olevista hankkeista ja etenkin niiden vaikuttavuudesta. Näin vältetään päällekkäisiltä hankkeilta ja lukutaitoa voidaan edistää tehokkaasti ja vaikuttavasti. Tätä tukee myös kirjallisuuspoliittinen ohjelma, jonka laatimista tuemme ja johon osallistumme omalla asiantuntemuksellamme. Kirjallisuuspoliittisen ohjelman toimenpiteiden toteuttamiseen on sitouduttava pitkäjänteisesti ja toimille osoitettava riittävä rahoitus.

Viimeisimmän PISA-tuloksen mukaan suomalaisnuorten lukutaito laski viidenneksi eniten kaikista OECD-maista. Heikko lukutaito vaikuttaa paitsi nuoren osallisuuteen yhteiskunnassa, mutta vaikeuttaa myös toisen asteen opinnoissa pärjäämistä ja estää jatko-opintoihin jatkamisen. Siksi kannamme huolta ammatillisen koulutuksen rahoituksen vähentämisen vaikutuksista. Se ei saa johtaa nuorille kohdistetun ammatillisen koulutuksen vähenemiseen. Moni peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen siirtyvä tarvitsee vielä vahvistusta perustaitoihin, siksi ammatillisen koulutuksen mahdollisuuksia ylläpitää laadukasta yhteisten tutkinnon osien opetusta, kuten luku- ja kirjoitustaitoa, ei saa vaarantaa. Onkin hyvä, että ammatillisen koulutuksen oppimisen tuen järjestelmä vahvistuu. Tämä on yhtä lailla tärkeää myös perusopetuksen puolella.

Kulttuurialan kasvupotentiaali tunnistettava

Kulttuuri takaa kasvun ja kestävyyyden ja on olemassaolomme ehto. Elävä ja vahva kulttuuri tukee henkistä huoltovarmuutta, hyvinvointia ja kriisinsietokykyä. Kulttuuri tuottaa monella tavalla enemmän kuin valtio sitä rahoittaa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuribudjetti on alan välttämätön perusrahoitus. Pitkäjänteinen ja vakaa rahoitus pohja on vaikuttavan toiminnan edellytys. On hyvä, että talousarvioesityksessä on tunnistettu, kuinka kulttuuri on myös taloudellisen kasvun ruokkija. Taide- ja kulttuurisektori on merkittävä työllistäjä, johon investoidut eurot tulevat moninkertaisina takaisin.

Toivomme, että kulttuurin rahoitus tulevaisuudessa mahdollistaa kulttuuripoliittisessa selonteossa kuvattavan Suomen taide- ja kulttuuripolitiikan pitkäjänteisen kehittämisen. Kulttuuri tuottaa iloa ja yhteenkuuluvuutta, kansalaisten riittävä lukutaito vahvistaa demokraattisesti toimivan yhteiskunnan perusteita, ja kulttuuriosallisuus rakentaa lapsille ja nuorille tulevaisuutta.